

Een visioen

Het sneeuwt; ik ben verkouden; op het plein maken de jongens glijbaantjes. Ik leun met mijn ellebogen op de vensterbank en kijk naar de drukte op de sneeuw. Wat zijn die kinderen vlug en lenig! Grote en kleine geven zich aan het spel; ze glijden, ze botsen tegen elkaar; ze vallen op en over elkaar.

Daar gaat een jongen in lompen, vuil, met warrelige haren en te grote klompen, zijn kousen vol gaten, de knieën door zijn broek, het achterdeel van zijn broek in flarden; zijn gezicht is bol-bleek, maar zijn lichaam vlug en gespierd. Al van verre neemt hij zijn vaart en glijdt wel twaalf meter voort. In die niet te stuiten vaart sleept hij anderen mee, gooit ze om op zijn weg. Niemand heeft zich bezeerd. Toch worden ze allemaal boos; ze staan op en vallen de kleine jongen aan; hij is immers vlugger dan zij en vuil en vol ongedierte. Zij trekken hem buiten de glijbaan, rollen hem in de sneeuw, stompen hem en gooien hem met de mond tegen het trottoir.

De jongen staat op, tracht zich te verdedigen, de arm als een schild voor zijn gezicht; maar hij is alleen.

Erbarmelijk huilend van woede en verdriet, gaat hij weg.

Zó kwam, toen wij klein waren, mijn broer Kees altijd bij ons terug. Die gevoelige Kees! Hij had prachtige tranen, groot en doorschijnend als dauwdroppels.

Terwijl ik mij van het raam afwendde, zag ik mijn gezicht in het spionnetje. Mijn mond was samengetrokken, mijn ogen nat van tranen; ik had één van de smartelijke tonelen uit onze ongelukkige jeugd weer doorleefd.

Al die tonelen, waaruit wij gehoond en mishandeld achterbleven, kwamen voort uit onze armoede, want als het een pretje geldt, worden altijd de havelozen afgerost.

Mijn ouders

Voor de verandering, die de ellende onophoudelijk, zeker en doelbewust zelfs de best gearde naturen doet ondergaan, waren mijn ouders, in hun klasse en naar hun opvoeding werkelijk twee zeldzame wezens; beiden bijzonder mooi, ofschoon volkomen tegengesteld aan elkaar.

Mijn vader, Dirk Oldema, was een Fries van zes voet lang, slank en veerkrachtig als een berk en ongelooflijk lenig.

Hij had een frisse gelaatstint, blinkende, lichtblauwe ogen, een prachtig gebit, licht kastanjebruin krulhaar, een heldere, wel-luidende stem bij het spreken en een lichte tenor, die, als hij zong, de voorbijgangers deed stilstaan.

Zijn grootste vreugde was, 's avonds met al zijn kinderen bij de haard te zitten en in koor te zingen of anekdotes te vertellen uit zijn soldatenleven, van toen hij trompetter was en een mooi paard had en hoe hij, terwijl de anderen aan het drinken en bras-sen waren, de kousen stopte voor het hele regiment om boeken te kunnen huren. Dat was het enige tijdperk van geluk dat hij in zijn leven gekend had.

Mijn moeder, afkomstig uit Luik, was klein en bruin; haar schoonheid was pikant, en alles aan haar even fijn en welge-maakt; zij las romans vol avonturen, zonder ooit in haar leven avonturen gehad te hebben. Ze voelde meer voor luxe dan voor behaaglijkheid, en dit uitte zich, ten gevolge van haar gebrekkige opvoeding, in een mutsje met rode en witte linten op een slordig kapsel of lakschoenen over kousen met gaten. Haar grootste ple-zier was met Mina, mijn oudste zuster, uit te gaan en winkels te kijken, in de uitstallingen prachtige toiletten voor ons allemaal uit te zoeken, zich er voor op te winden en over de smaak en keus te kibbelen, alsof zij het gekocht had. Beiden kwamen thuis met gloeiende hoofden en zetten het gekibbel voort bij een kop koffie met suiker.

Een van de grootste aantrekkelijkheden van die mooie dingen zou geweest zijn, de buren en de tantes de ogen uit te steken. Bij gebrek aan dat moois kleepte moeder, als zij een nieuw mutsje had of een japon, hier of daar bij een uitdrager gekocht, haar kleinste kind zo mooi mogelijk aan en ging op en neer wandelen in de straat, waar één van de buurvrouwen of de tantes woonde, die zij wilde doen barsten van jaloezie. Zij wiegde haar heupen heen en weer onder het lopen en speelde met het kind en deed of ze niemand zag, maar met een schuin oog nam zij alles waar en kwam ons vertellen hoe één van de tantes een puntje van het gordijn had opgelicht, maar zelf was weggekropen, en hoe zij toen niet Kaatje had gestuurd, om moeders japon goed op te nemen en hoe tante stellig groen was geworden van nijd, toen zij moeder en haar kindje zo mooi uitgedost zag.

Toch was moeder heel goedgehartig en ik heb gezien hoe zij, ondanks haar grote armoede, haar zondagse japon aan diezelfde buren leende om hem in de lommerd te brengen. Als men haar een beetje tegemoet kwam, gaf zij zich geheel, te veel zelfs: soms bracht zij hele dagen bij anderen door en liet huishouding en kleintjes aan hun lot over. Ze was meer slim dan verstandig en zou dus een luxepopje geweest moeten zijn: daar was ze geheel op aangelegd.

Terwijl zij ons in haar armen wiegde, zong ze altijd lofliederen aan de Heilige Maagd: 'Maria, koningin der hemelen!' en dan was er sprake van 'klederen van blauwe zijde.' Ik heb haar alleen horen zingen toen ik nog klein was: later had de ellende het haar verleerd. Ik herinner mij een klankvolle stem vol bekoring; zelfs toen moeder oud was, bleef haar spreekstem zo buigzaam en haar lach zo jong, dat men rustig en vrolijk werd in haar bijzijn.

Toen vader uit het leger ging, trouwde hij en werd gendarme; het was vooral zijn grote liefde voor paarden die er hem toe bracht dit beroep te kiezen. Moeder, die van haar dertiende jaar af wees was en haar brood had moeten verdienen als kantwerk-

ster, wist hoegenaamd niets van het huishouden. Van de vroege morgen tot laat in de nacht had zij de kantklossen moeten hanteren; ze stond alleen op van haar lage stoeltje om aan tafel te gaan en dadelijk na de maaltijd nam zij haar jachtige arbeid weer op; dat werk had haar het zenuwachtige oogknippen bezorgd, waaruit ik altijd kon opmaken, wat in haar omging.

Het eerste maal dat zij voor vader klaarmaakte, bestond uit aardappels, met lijnolie als saus in plaats van raapolie.

Hoe kon het ook anders? Zij had nooit vrijheid gehad; nu was zij getrouwd en mocht wel een beetje gaan babbelen bij de vrouwen van de andere gendarmes. En als vader thuiskwam van zijn ronde, vond hij niets klaar en moest zich dikwijls weer in het zadel zetten zonder gegeten te hebben. Dan nam hij op de pleisterplaatsen de borreltjes aan, die men de gendarmes graag aanbiedt om op goede voet met hen te blijven en op de terugrit zat hij dronken te paard.

Hij werd verscheidene keren overgeplaatst en eindelijk ontslagen.

Daarna werd hij jachttopziener, maar dat beroep gaf hij uit eigen beweging weer op; het was hem onmogelijk, een man te bekeuren die nooit vlees kreeg en op zijn eigen land een konijn had doodgeschoten. Als vader een gewerschot hoorde dat hem verdacht voorkwam, maakte hij een omweg en 's nachts ging hij de boer waarschuwen, hoe hij genoodzaakt zou zijn de volgende morgen proces verbaal op te maken en beslag te leggen op het geweer, dat onder de rapen verborgen was.

Daarna, altijd uit liefde voor paarden, werd hij koetsier bij families, die *équipped* hielden, maar hij vond het een ontzettend ding, zijn knevel te moeten afscheren en bleef er niet. Hij zocht een betrekking bij een stalhouder en al lager en lager dalend, werd hij vrachtjes-koetsier op een huurrijtuig. De eerste keer, toen hij op de bok van een vigilante klom, schaamde hij zich als over een teken van verval, maar later dacht hij er anders over en zei dat de koetsiers van een huurvigilante arbeiders, maar die van

een herenhuis knechts waren.

Moeder kon dagenlang zonder eten blijven en had er volstrekt geen last van, terwijl vader verschrikkelijk onder zulke ontberingen leed en als er dan een beetje geld in huis kwam, gaf het onenigheid. De één wou alles voor voedsel besteden; de ander stond er op, een deel te gebruiken voor kleren of andere noodzakelijke dingen. Zo had moeder altijd een spaarkous en deed allerlei dingen in het geniep, wat vader woedend maakte.

Die twee wezens, zo verschillend van ras en van karakter, hadden elkaar genomen om hun schoonheid en uit liefde; in hun huwelijk kwamen twee ongerepte lichamen samen; zij kregen negen kinderen.

Overigens kwamen noch hun smaak, noch hun neigingen overeen en met de armoede tot basis was het resultaat een onoplosbare warboel.

Nergens heb ik zoveel als bij ons horen spreken over wat mooi was. Als wij ons voorstelden rijk te zijn, bespraken wij in de eerste plaats, wat we dan zouden leren, en welke mooie dingen we om ons heen zouden hebben; ofschoon wij echte hongerijsdijders waren, kwam eten pas het laatst in aanmerking.

Ik herinner mij een zondagmiddag, toen vader moeder, die weer een kind aan de borst had, wilde voorlezen; het werd hun onmogelijk gemaakt door de bovenburen; zij hadden visite en vermaakten zich met zingen, waarbij zij met de voeten de maat stampten en met de messen tegen de glazen tikten.

Vader had al meer dan eens met een vloek zijn boek dichtgeslagen, toen er aan de deur geklopt werd.

Het was onze buurvrouw, die mijn ouders kwam uitnodigen, in hun pret te delen. 'Ik zei in mezelf: de burens hebben nooit niks, ze gaan uit verveling maar lezen. Dus als u met ons mee wilt doen?'

Vader bedankte, een beetje uit de hoogte; in zijn toon klonken minachting en ergernis door, omdat de burens dachten dat

hij plezier zou kunnen hebben in zulke minne dingen.

De vrouw ging beteuterd weg.

Als vader buiten was, kwam zulk een overweldigende vreugde over hem, dat de tranen hem in de ogen welden; zelfs het gekwaak van de kikvorsen had hem iets te zeggen en als wij ze met stenen wilden gooien, zei hij: 'Jullie verstoren hun gebabbel en ze weten zich zo goed uit te drukken in hun taal! Ze leven in een gezin net als wij en hebben kinderen, maar ze hebben zeker niet zoveel ellende, anders zouden ze niet zo vrolijk zijn.'

Na mijn negende of tiende jaar herinner ik mij niet veel om met plezier aan terug te denken. De armoede had zijn intrek bij ons genomen; ze groeide aan bij elk nieuwgeboren kind en het verval en de moedeloosheid van mijn ouders brachten meer en meer dagen van honger en nood.

Toen ik wakker werd, was het avond

Ik had mazelen gehad en was op een middag uit huis gesnapt om naar jongens te kijken, die aan het spelen waren; ze hadden pijpenkoppen in de grond gezet en gooiden daar knikkers in.

Ik keek er verwonderd naar, hoe hun schaduwen zich rekten of inkrompen, al naar de bewegingen die zij maakten en ik vroeg mij af waar die schaduwen vandaan kwamen en waarom zij zich zo rekten en weer inkrompen, toen ik opeens een stomp in mijn rug voelde en door elkaar geschud werd, terwijl een stem mij toeschreeuwde: ‘Ondeugende meid, je kon je de dood op je hals halen door uit te gaan!’

Het was ons dienstmeisje, dat mij op die manier tot de orde riep; wij hadden, het klinkt als een bespottig, een dienstmeisje.

Moeder, die toen nog maar vijf kinderen had, kon haar beroep van kantwerkster nog uitoefenen; en daar er op het ogenblik werk in overvloed was, had zij een klein dienstmeisje moeten aannemen om haar in het huishouden te helpen.

‘t Meisje gaf mij een flink pak slaag, zoals onder het volk gebruikelijk is, als een kind zich bezeerd heeft; toen legde zij mij in mijn houten kribje, dat op de grond tegen de muur stond.

Ik viel in slaap en toen ik wakker werd, was het avond.

O, dat heerlijke gevoel van welbehagen en gezelligheid!

De kamer was goed verlicht; in het fornuis brandde een flink vuur; moeder zat vóór haar kantkussen en vader las hardop voor uit de Duizend-en-Eén-nacht: nu en dan hield hij even op, om met moeder van gedachten te wisselen.

‘Cato, als wij maar konden zeggen: “Sesam, open u!” dan zou ik je niet zo je ogen laten bederven met dat kantwerk ‘s avonds.’

‘Laten we blij zijn dat ik deze bestelling hier in het stadje gekregen heb. En ik houd ook van het werk; deze guirlande is zo mooi; ik heb het idee gekregen, toen ik kinderen met bladeren zag spelen. Mijn patroon is heel goed uitgevallen en nu heb ik er

plezier in.’

En haar vingers gooiden de klosjes zó vlug door elkaar, dat men ze niet kon volgen.

In de kamer hing een heerlijke geur van ossenlever in azijn, die stond te stoven op een hoek van de kachel; straks zouden wij die eten en ik zou ook mijn deel krijgen. Vader ging van tijd tot tijd het deksel oplichten om te proeven en terwijl hij de lepel goed aflikte, zei hij: ‘Cato, het zal lekker zijn.’

Ik luisterde naar vaders lezen, ik ademde de lekkere geur in en viel weer in slaap.

Slapen is net zo goed als eten.

Eerste uittocht

Vader was een heel goed werkman, maar hij verstond de kunst zich gehaat te maken; hij toonde te veel dat domheid en gemeenheid hem tegenstonden. Zo moest hij weg uit het stadje om elders werk te zoeken en ging naar Amsterdam, vanwaar hij weldra aan moeder schreef, bij hem te komen.

Verkoop onze oude rommel maar, voegde hij er bij, om de reis te doen; hier vindt je alles, wat je nodig hebt.

Moeder wist wat dat betekende: er was van alles in de winkels, maar wij zouden tussen vier kale muren moeten huizen.

Vader verbeeldde zich altijd dat alles ons uit de hemel in de schoot zou vallen en praatte dan allerlei onzin. Dus hield moeder in het minst geen rekening met die kinderachtige raad en wist van het weldadigheidsgenootschap onze verhuizing naar Amsterdam te verkrijgen.

Er was voor ons en ons schamele inboedeltje plaatsgevonden op een schuit die koopwaar vervoerde. Op een avond kwamen twee beambten van het Weldadigheidsgenootschap ons halen om ons in te schepen. Moeder had mijn zusje Naatje aan de borst; de beambten waren zo vriendelijk de vier andere kinderen aan de hand te houden.

Het was laag water; we moesten een hoge ladder af; ik herinner mij heel goed de angst die wij uitstonden voor die zwarte afgrond: één van mijn broertjes riep dat hij niet onder water naar vader wou; mij ging het als gewoonlijk: ik sidderde, maar trachtte de dappere uit te hangen.

We werden één voor één naar beneden en in de algemene kruit gebracht: er waren geen kooien, buiten die voor het personeel en er was niets waarop wij konden gaan zitten. De schippers hadden blijkbaar het land aan dat kleine goed, dat schreeuwde, zich bevuilde en zo meer....

De schuit ging op weg. Wij hadden ons op de grond laten